

PJER PAOLO PAZOLINI

Građanski rat

Iz lista Paese sera,¹ petak 18. novembar 1966. godine, Pazolinijev odgovor na pismo čitaoca. Tekst je takođe objavljen u knjizi Jeretički empirizam,² Garzanti, Milano, 1995.

Zapažanja o životu i političkoj borbi u Sjedinjenim Američkim Državama, koja sam navodio ili ih parafrazirao, dugujem američkim autorima Nove ljevice, tačnije dvojici ideologa SNKK-a (Studentski nenasilni koordinacioni komitet³) - Tomu Hajdenu i Džimiju Geretu.⁴ Hajdenu dugujem zapažanja o činjenici da komunistička kolektivizacija ne bi neophodno (istorijski) dovela radnika do situacije u kojoj u potpunosti učestvuje u vlasti, odnosno u kojoj odlučuje o sopstvenoj sudbini; i da je istina, upravo suprotna, to jest da bi stvaranje određene "anti-zajednice", u kojoj bi radnik došao do ekstremnog demokratskog poimanja dužnosti i obaveza nekog ko u potpunosti učestvuje u raspodjeli vlasti, moglo posledično da dovede do kolektivizacije dobara. Opservaciju da je komunist "prazan čovjek" dugujemo Džimiju Geretu. Navodim je: "Prijatelju, komunisti su isprazni, oni su prazni ljudi. Imaju iste ustajale ideje, istu birokratiju... Kada se izmiješa sa nama, "komunjara" umire, a osoba se razvija".

Ova zapažanja nisu moja, ali ja sam ih, na neki način, prisvojio.

U Čehoslovačkoj, Mađarskoj i Rumuniji živio sam sa intelektualcima, i tamo sam, sa njima, kroz njihovu uznemirenost i njihovo nezadovoljstvo, osjetio

¹ Italijanski komunistički večernji list. *Prim. prev. (Sve napomene su prevoditeljine)*

² Knjiga *Empirismo eretico* (1972) predstavlja zbirku Pazolinijevih članaka.

³ SNCC (Student Nonviolent Coordinating Committee).

⁴ Tom Hayden i Jimmy Garrett.

uznemirenost i nezadovoljstvo njihovih zemalja, čiji se uzrok, vjerujem, može šematski i ukratko objasniti činjenicom da se "revolucija nije nastavila", odnosno da Država nije decentralizovana, nije nestala, i radnici u fabrikama nisu zaista postali učesnici u političkoj moći, niti su za nju odgovorni, već njima upravlja – da li ima neko ko to već ne zna, i ko ne priznaje? – birokratija, koja od revolucionarnog ima samo ime, i koja, prirodno, naziva "sitno-buržoaskim revolucionarima" one koji, međutim, još uvijek misle da "revolucija mora da se nastavi".

Interesantna je i budi entuzijazam činjenica da u Americi postoje ideolozi, koji nisu marksisti a koji su ovo shvatili u demokratskom smislu – ali u smislu jedne ekstremističke demokratije, ogorčene i gotovo mistične – i kao takva ta demokratija je revolucionarna (nastanak "anti-zajednice" pod okriljem američke zajednice). SNKK, SDS⁵, i mnogi drugi pokreti, koji u svom haotičnom zajedništvu formiraju Novu američku ljevicu, su nešto, što me, eto, podsjeća na vrijeme Otpora.⁶

U Americi sam, iako je moj boravak tamo bio kratak, proveo mnogo sati u jednoj ilegalnoj atmosferi borbe, neodložnosti revolucije i nade, poput one koja je postojala u Evropi 1944. i 1945. godine. U Evropi je sve završeno; u Americi, imam utisak, sve tek treba da počne. Ne želim da kažem da se u Americi vodi građanski rat, ili nešto slično, niti želim da ga predvidim: u svakom slučaju tamo se živi kao u nekom iščekivanju velikih događaja. Oni koji pripadaju Novoj ljevici (koja ne postoji, to je samo jedna ideja, ideal), prepoznaju se na prvi pogled, i između njih se odmah rađa ona vrsta ljubavi koja je povezivala partizane. Tu su heroji – pali borci, Endru, Džejms i Majkl,⁷ i mnogi drugi, tu su i velika previranja, kao i ogromni narodni pokret koji je usredsređen na problem emancipacije crnaca, a sada i na rat u Vijetnamu.

Ko nije vidio jednu mirovnu i nenasilnu manifestaciju u Njujorku, uskraćen je za jedno veliko ljudsko iskustvo, koje se može uporediti samo sa velikim danima Nade četrdesetih godina.

⁵ Students for a Democratic Society (SDS) - Studentska demokratska partija.

⁶ It. Resistenza.

⁷ Andrew Goodman, Michael "Mickey" Schwerner i James Chaney.

Jedne noći, u Harlemu, rukovao sam se grupom crnih mladića (iako su oni bili sumnjičavi, jer sam bijelac) koji su imali na sebi majice sa slikom leoparda⁸ - ekstremistički pokret koji se priprema za pravu oružanu borbu.

Jednog popodneva, u Vilidžu, vidio sam grupicu neonacista koji su marširali u znak podrške ratu u Vijetnamu; blizu njih, dva starija čovjeka i jedna djevojka koja je svirala gitaru, kao obuzeti nekim čudnim i smirenim zanosom, pjevali su pacifističke pjesme Nove ljevice, one iz Vilidža, uključujući i pjesme ljevičara bitnika, *junkie* ljevičara.⁹

Zajedno sa mladim crnim sindikalistom, posjetio sam štab pokreta kome je pripadao, malog pokreta, koji u Harlemu ima samo nekoliko stotina članova – a koji se bori protiv nezaposlenosti crnačke populacije; otišli smo zajedno do kuće njegovog druga, zidara koji je zadobio povrede na poslu, i koji nas je dočekaao ležeći na svom bijednom krevetu, sa prijateljskim osmjehom one naše zaboravljene partizanske ljubavi.

Otišao sam u stan "srednje klase" u najprljavijem dijelu Vilidža i čuo histerični smijeh i osjetio nenormalnu gorčinu jedne intelektualke, udate za crnca, koja je ozlojeđeno bulaznila protiv starog američkog komunizma i protiv džanki ljevice, kao da je njen žestoki bijes i njena razočaranost trebalo da dobije neposredan odgovor u njenom svijetu, i da odmah postane "akcija".

Živio sam, sve u svemu, u situaciji nezadovoljstva i zanosa, očaja i nade, i potpunog osporavanja establišmenta. Ne znam kako će se sve ovo završiti, i da li će se nekako završiti, ali ostaje činjenica da na hiljade studenata (otprilike kao procenat partizana u odnosu na stanovništvo Evrope četrdesetih godina) sa Sjevera odlazi na Jug, u "crni pojas", da se bori rame uz rame sa crncima, sa nasilnom i gotovo mističnom demokratskom sviješću, "da njima ne manipulišu", da ih ne usmjeravaju čak ni na lijepi način, da ih karakteriše apsolutno odsustvo čak i obrisa "liderstva"

⁸ It. 'leopardo'. Najvjerojatnije se misli na 'pantera' (Crni panteri – revolucionarna crnačka organizacija koja se zalagala, između ostalog, za oružani otpor američkom sistemu).

⁹ It. La Sinistra dei Drogati.

(gotovo da su neurotični kada je o tome riječ); i ono što je najvažnije, sa sviješću da problem crnaca, formalno riješen priznavanjem njihovih građanskih prava, počinje tek sada – kao socijalni, a ne idejni problem.

Potrebno je, ipak, dodati još mnogo toga: protest, čista pobuna, otpor konzumerizmu. Hoću da govorim o fenomenu bitnika,¹⁰ o kome se kod nas govori samo iz znatiželje i da li treba da naglasim, ironično. Komunisti, koliko je meni poznato, u Italiji, više vole da ćute o ovom fenomenu, ili čak da ga osuđuju; i to je pristup kojim se stari staljinistički moralizam i italijanski provincijalizam identifikuju na čudan način. Zapravo, u velikim američkim gradovima, oni koji se opijaju, oni koji se drogiraju i svi oni koji odbijaju da se integrišu u sigurnost koju nudi tržište rada, čine nešto što je mnogo više od niza starih i kodifikovanih anarhističkih aktivnosti: oni žive tragediju.

I pošto ne znaju ništa drugo osim da žive tragediju, i pošto je ne osuđuju, od nje umiru.

Hiljade onih koji su umrli zbog droge nisu, u stvari, ni manje ni više mučenici od onih koje su ubili bijeli rasisti sa Juga. Imaju istu nevinost, na isti način su izvan mizerne proračunatosti ljudi koji prihvataju "kvalitet života" uređenog društva.

Istina je. Sve ono što sam vidio, ili ono što vjerujem da sam vidio u Njujorku, postaje jasnije u odnosu na jednu tamnu pozadinu – što je za nas nezamislivo koliko i neprihvatljivo – u kojoj se svakodnevnica američkog života, života samoodržavanja, odvija u tišini koja je glasnija od "urlika" koji nam stižu sa Ljevice. U ovoj pozadinskoj, neutralnoj i strašnoj tišini, dešavaju se fenomeni jednog pravog kolektivnog ludila, ili bolje rečeno jedne, na neki način, kodifikovane mržnje koju je prilično teško opisati. To je rasistička mržnja – koja nije ništa drugo do spoljašnji vid dubokog odstupanja od konzervativizma i bilo kog fašizma. To je mržnja koja nema nijedan razlog za postojanje. Naprotiv, ona ne postoji. Ko je njom obuzet, misli da je osjeća, a u stvari "ne može da je osjeti". Kako i zašto bi mogao, zaista, jedan

¹⁰ Beatniks.

siromašni bijelac da mrzi jednog crnca? Pa ipak su upravo siromašni bijelci sa Juga, oni koji praktično žive od te mržnje. Ona nastaje zbog lažne slike o sebi, a samim tim i realnosti: dakle, ona je lažna, i predstavlja jedno potpuno otuđeno i neprepoznatljivo osjećanje. Poslednji i najtragičniji rezultat ovog načina života je nerasvijetljeno ubistvo Kenedija, koje se desilo u tom građanskom ratu koji ne izbija, ali koji se, u svakom slučaju, vodi u dušama Amerikanaca.

Govoriti uvijek i samo o Americi, o neokapitalizmu i tehnološkoj revoluciji, izgleda mi parcijalno i sektaški. Izgleda apsurdno, ali upravo problem nerazvijenosti i bijede dobija čudno i nasilno značenje kada se odnosi na Ameriku. Svima je dobro poznato, u stvari, da je ovo vrijeme u kome seosko stanovništvo iz cijelog svijeta – Treći svijet – izlazi na istorijsku scenu (sa jednom nogom u praistoriji), a ono što predstavlja skandal je da uprkos najgrandioznijim epizodama alžirske i kubanske revolucije, centar borbe za revoluciju u Trećem svijetu je upravo Amerika. Crnačko pitanje, nerazdvojivo i kompleksno povezano sa pitanjem "siromašnih bijelaca" (kojih ima ogroman broj, mnogo više nego što mislimo), je problem Trećeg svijeta. I ako je to skandalozno za operaističku¹¹ savjest evropskih komunističkih partija, onda je još skandaloznije za američku kapitalističku savjest, koja za sebe misli da se objektivno nalazi na slobodnom putu tehničkog progresa i ekonomskog bogatstva. Dakle, značaj crnačkog problema nikada neće biti dovoljno uzet u obzir, zato što se povezuje, na beskrajno besmislen i kontradiktoran način, sa problemom siromašnih ili nekada siromašnih bijelaca. Nisu bile dovoljne dvije ili tri generacije da bi se u potpunosti transformisala psihologija enormnog mnoštva doseljenika. Oni (a u to sam se uvjerio u italijanskom kvartu) obožavaju, prije svega, zemlju koja ih je prihvatila, i sada kada su njeni građani, obožavaju i njene institucije. Još uvijek su djeca, djeca koja su ili previše poslušna ili očajna. Na drugom mjestu, ponijeli su sa sobom, a sačuvali unutar sebe, ono što je osnovna karakteristika seljaka iz

¹¹ It. Operaismo – operaizam (marksistička struja u Italiji).

nerazvijenih oblasti – na neki način praistorijskih – ono što De Martino¹² definiše kao: “strah od gubitka sopstvenog statusa”.¹³ To su osnove narodnog fašističkog rasizma.

Nemoguće je naglasiti važnost činjenice koliko se Amerikanci razlikuju između sebe po različitom siromašnom porijeklu.

Baš zbog toga oni tako očajnički žele da budu ravnopravni između sebe: i ako oni baziraju svoj anti-komunizam na činjenici da bi komunizam trebalo da radi na izjednačavanju individua, to je zato što oni prije svega očajnički žele da budu izjednačeni, da bi, upravo, zaboravili, sopstveno drugačije i inferiorno porijeklo, koje ih različito žigoše. Svaki Amerikanac na licu ima utisnut neizbrisiv žig. Slika jednog prosječnog Italijana, ili Francuza, ili Engleza može se zamisliti, i čak predstaviti. Slika prosječnog Amerikanca je apsolutno nezamisliva i nemoguće ga je predstaviti. I to je ono što je me je možda najviše čudilo u Americi. Uvijek se priča o “prosječnom Americancu”, dok taj “prosječni Amerikanac” fizički, materijalno i vidljivo ne postoji! Kako sažeti u jedan jedini “tip” sve one posebne tipove koji šetaju Menhetnom? Kako svesti na jedno jedino lice, to zgrčeno lice Anglosaksonca, ili ono ludo Irca, tužno jednog Italijana, blijedo jednog Grka, divlje Portorikanca, neurotično jednog Njemca, smiješno jednog Kineza, ono predivno lice Crnca...?

Dakle, “strah od gubitka sopstvenog statusa” i snobizam novog građanstva je ono što ne dozvoljava Americancu – toj čudnoj mješavini, konkretno lumpen-proleterijata i građanstva, koje je duboko i iskreno zatvoreno u sopstvenu lojalnost srednje klase – da promisli o sopstvenoj ideji o sebi, ideji koja ostaje dakle “lažna” u svakom ambijentu već otuđenom kroz potpunu industrijalizaciju.

Pokušao sam, u stvari, da pitam one Amerikance koje sam mogao, da li znaju šta je to rasizam (pitanje koje implicira upravo i prije svega promišljanje ideje koju imamo o sebi). Niko nije znao kako da odgovori, izuzimajući par mladih nezavisnih režisera. Oni su bolje poznavali i više voljeli Evropu i imali su ideje o marksizmu, dok

¹² Ernesto De Martino (1908 – 1965), italijanski filozof i antropolog.

¹³ De Martino: “paura di perdere la presenza”.

su svi ostali pribjegavali nevjerovatno naivnim ontologijama. (Dobio sam samo par korektnih i to psihoanalitičkih objašnjenja, koja su, međutim, dotakla samo jednu stranu problema, ili bolje rečeno, ljudske uslove u kojima je problem i nastao).

Jednom riječju, ono što najviše definiše prirodu "kvaliteta američkog života" je za mene najnasilnija, najdramatičnija i u potpunosti negativna karakteristika, a to je nepostojanje klasne svijesti, što je direktna posledica, upravo, lažne ideje koju o sebi ima svaki pojedinac, koji je prihvatio kao povlasticu ili čak kao milost, sitno-buržujske privilegije industrijskog blagostanja i moći države.

Ali ovdje postoje nevjerovatne kontradiktornosti (nisam sigurno ja prvi koji je to otkrio!): na primjer, nezadrživa snaga sindikalizma, koja se manifestuje u nevjerovatno efikasnim i grandioznim štrajkovima; ostaje nejasno zašto se klasna svijest nije ustabilila, dok nam je prilično jasno, da tako dobro organizovani i nepopustljivo kompaktni štrajkovi ne znače ništa drugo do odbranu eksploatisanih od eksploatatora.

Izuzetna novost (za jednog Evropljanina poput mene) je to da se klasna svijest kod Amerikanaca pojavljuje u situacijama koje su u potpunosti nove i gotovo skandalozne za marksizam.

Da bi pronašla put do glave jednog Amerikanca, klasna svijest treba da prođe jedan dug i komplikovan put beskrajno kompleksne operacije: to jest, potrebno je posredovanje idealizma, možemo slobodno reći buržoaskog ili sitno-buržoaskog idealizma, koji svakom Amerikancu daje smisao cjelokupnom životu, a što on apsolutno ne može da zanemari. Tamo ga zovu spiritualizam. Ali bilo da se radi o idealizmu u našem smislu riječi, ili o spiritualizmu u njihovom, to su dvije dvosmislene i netačne riječi. Možda je tu ipak riječ o moralizmu (anglosaksonskog porijekla, koji su naivno usvojili ostali Amerikanci), a koji dominantno oblikuje sve aspekte njihovih života i koji je, na primjer u književnosti, čak i u osrednjoj i popularnoj književnosti, upravo suprotan realizmu. Amerikanci uvijek imaju potrebu da idealizuju umjetnost (naročito na nivou prosječnog ukusa; na primjer

“ilustrativno” predstavljanje njihovih života i njihovih gradova u osrednjim ili lošim filmovima su oblik jedne stalne potrebe za idealizacijom).

Dakle, umjesto da postoji u štrajkovima ili drugim oblicima klasne borbe, svijest o sopstvenoj socijalnoj zbilji se pojavljuje na mirovnim i nenasilnim demonstracijama, u kojima upravo dominira inteligentni spiritualizam, koji je, uostalom, barem po mom mišljenju, nešto objektivno predivno, nešto što je učinilo da se zaljubim u Ameriku. To je vizija svijeta u kojoj su ljudi stigli, putevima koje smatramo pogrešnim – a koji su, istorijski zapravo ono što jesu, dakle prikladni – do sazrijevanja ideje o sebi kao o običnom građaninu (možda poput Atinjana ili Rimljana?), koji posjeduje iskreno i duboko znanje o demokratiji (koja je dovedena do mističnih revolucionarnih formi, kao što smo već rekli, u određenim predstavnicima SNKK-a ili SDS-a). Najzad, da bi dostigao svijest o sebi i o društvu, koja nije samo formalno demokratska, Amerikanac koji je zaista slobodan je morao da prođe kroz golgotu crnaca (i sada, kroz golgotu Vijetnama) i da je proživi i podijeli. Danas, nakon godina, i mjeseci, to jest nakon barem formalnog priznanja građanskog prava crnaca, ljudi su počeli da uviđaju da je crnačko pitanje tek na početku rešavanja, i da je to socijalno pitanje, a ne pitanje pukog demokratskog spiritualizma ili kodeksa ponašanja.

Beskrajna rupa koja se otvara poput provalije kod američkih pojedinaca i u cjelokupnom američkom društvu – a to je nedostatak marksističke kulture – poput svake praznine, žestoko želi da bude popunjena. I popunjena je pomenutim spiritualizmom, koji od prvobitnog revolucionarnog demokratskog radikalizma prolazi kroz novu građansku svijest koja još uvijek eksplicitno ne prihvata marksizam, i pojavljuje se kao apsolutno osporavanje i anarhističko beznade.

I odatle je, a ne odnekud drugo, nastala Druga Amerika. I odatle, a ne odnekud drugo, nastaju premise jedne moguće Treće američke partije (o kojoj se govori sa velikom i naivnom suzdržanošću, kao o nečemu skandaloznom, o kojoj se govori ili sa nadom ili sa neprijateljstvom. Na primjer, u dva ili tri grada – uvijek zbog

studentskih protesta o kojima sam govorio – pojavio bi se na izborima jedan oblik ove partije koja je tek u začetku, i ne samo da je bila poražena, već je uzrokovala i poraz umjerenih snaga, od čega su korist imali rasisti).

Ja sada živim u društvu koje tek što je izašlo iz siromaštva i koje se sujevajerno uhvatilo za to malo bogatstva koje je doseglo, kao da je stanje stabilno, i to društvo, na svom novom historijskom putu, nosi zdrav razum, koji bi dobro došao u poljima, sa stadima, ili u zanatskim radnjicama, ali koji, međutim, danas izgleda glupo, sramno i bijedno u našem svijetu. Beznadežno i nepopravljivo buržoasko društvo, bez revolucionarne ili čak liberalne tradicije. Svijet kulture – u kom živim zbog mog književnog poziva, poziva koji postaje sve više tuđ takvom jednom društvu i takvom svijetu – je mjesto gluposti, podlosti i uskogrudosti. Ne mogu da prihvatim ništa od svijeta u kome živim: ne samo aparate centralizovane države – birokratiju, sudstvo, vojsku, školu, i ostalo – već i njenu obrazovanu elitu. Praktično, apsolutno nemam nikakve veze sa trenutnim kulturnim trendovima. Gluv sam na isključivo verbalno rušenje institucija establišmenta, koje ne govori ništa o onome ko stoji iza njih, i gluv sam na puristički i neoknjiževni revanšizam. Možemo slobodno reći, ostao sam izolovan, da uvenem sam sa sobom i sa sopstvenim odbijanjem da govorim o angažovanosti i neangažovanosti. Tako ne mogu a da ne budem zaljubljen u američku kulturu, naslutivši pod njenim okriljem, književnu razboritost, prepunu noviteta: novo vrijeme Otpora, koje, tvrdim, nema onaj duh risordimenta,¹⁴ i kako bih rekao, onaj duh klasicizma, koji – posmatran sa današnje distance – malo osiromašuje evropski Otpor (čije su nade, uostalom, bile sadržane u tadašnjim marksističkim perspektivama, koje su se kasnije pokazale kao skučene i konvencionalne).

Ono što se očekuje od "neintegrisanog" američkog pisca je potpuno predavanje, jedna apsolutna iskrenost. Još iz vremena Maçada, ja nisam onako bratski pristupio književnosti kao što sam učinio čitajući Ginzberga. I zar nije bilo

¹⁴ It. risorgimento – preporod, obnova. Ist. Italijanski preporod u XIX vijeku.

predivan prolazak pijanog Keruaka kroz Italiju, koji je pobudio ironiju, dosadu i neodobravanje glupih književnika i bijednih italijanskih novinara? Američki intelektualci Nove ljevice (tamo gdje postoji borba uvijek postoji i gitara i neko ko pjeva) kao da čine upravo ono što kaže stih jedne bezazlene pjesme crnačkog Otpora: "Potrebno je baciti sopstveno tijelo u borbu". To je novi moto jedne stvarne posvećenosti, koja nije dosadno moralistička: baciti sopstveno tijelo u borbu... Da li postoji neko u Italiji, u Evropi, ko piše podstaknut tolikom i takvom očajničkom snagom protesta? Ko osjeća potrebu suprotstavljanja kao izvornu nužnost, vjerujući da je to nešto novo u istoriji, apsolutno značajno, u isto vrijeme prepuno i smrti i budućnosti?

Prevela Jelena Bakić